

УДК 343.915

І.О. ТОПОЛЬСКОВА, канд. юрид. наук,
Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЇ КОМПЛЕКСНОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В РЕГІОНІ

Ключові слова: методологія, кримінологічне до-
слідження, регіон, дитяча злочинність

Питання методології, пов'язані з регіональним дослідженням злочинності, є найбільш пріоритетним напрямом сучасної кримінології. Це має місце тому, що в територіальному розрізі дитяча злочинність у різних регіонах країни виявляється по-різному, зі специфічними особливостями: в одних йде стрімке її зростання, а в інших – зниження. Для цього є об'єктивні причини, зокрема, різкі відмінності в економічному, соціальному, історичному, демографічному тощо розвитку регіонів, негативні наслідки яких по-різному детермінують дитячу злочинність.

Проблема дитячої злочинності останнім часом помітно загострилася, що викликає зрозумілу стурбованість, тривогу і навіть страх перед нею в суспільстві. Серед тих проблем, які спостерігаються в нашому суспільстві на сучасному етапі його розвитку (нестабільність у економіці, соціальне розшарування, занепад культури та ін.), регіональне вивчення означеного антисоціального явища, як більш конкретне та конструктивне дослідження, набуває все більшого значення.

У більшості кримінологічних досліджень саме при регіональному аналізі злочинності розглядається інтеграційний результат взаємодії всіх соціальних процесів і явищ, які протікають не тільки в суспільстві в цілому, але й які мають лише територіальні специфічні ознаки.

Проблема регіональної злочинності почала привертати увагу вчених-юристів ще більше

ста років тому. У своїх наукових працях відомі юристи минулих років – А.А. Герцензон, М.Н. Гернет, Е.Н. Тарковский та інші, розглядаючи це питання, зазначили, що вивчення злочинності в територіальному розрізі має велике наукове та практичне значення. У цьому аспекті можуть бути зазначені такі теми: комплексне вивчення одного чи ряду найбільш небезпечних і найпоширеніших видів злочинів у межах області або міста чи окремого району, або кількох районів. Ці вчені розкривали зв'язок злочинності з економічними та соціальними чинниками й намагалися пояснити причини зростання злочинності в окремих територіях країни. Сьогодні також проводяться численні дослідження по пошуку регіональних відмінностей окремих видів злочинів, властивих їм статистичних закономірностей та по виявленню причин таких відмінностей. Гносеологічний процес пізнання регіональних відмінностей злочинності пройшов шлях від простого опису та порівняння відмінностей злочинності – до розкриття механізмів взаємодії явищ, які вивчаються, пояснення причин. При цьому розкривалися закономірності та виділялися чинники, які впливали, зокрема, на структуру, стан і динаміку злочинності в конкретних територіальних утвореннях. Це давало можливість диференціювати регіони залежно від «специфічного» комплексу цих кримінологічних чинників і закономірностей, що визначають злочинність і її конкретні показники [1, с.38].

Так, Г.А. Аванесов відзначає, що порівняльний регіональний підхід до вивчення злочинності дозволяє фіксувати не тільки загальні закономірності, але й специфіку руху причин і умов такого явища, особливості його місцевого прояву. Це створює передумови для диференціації заходів попередження злочинності, профілактики злочинів з урахуванням особливостей і перспектив розвитку регіону [2, с.174].

Таким чином, злочинність відображає негативні властивості стану, функціонування та розвитку суспільного організму як цілого. Ці властивості взаємодіючих компонентів у тих або інших місцевостях виявляються по-

різному, а значить, адекватно цьому, вони відображаються й у злочинності в тому числі й дитячій. Саме розуміння злочинності (не як сукупності окремих злочинів) дозволяє говорити про територіальну злочинність як про самостійний вид, так само, як про рецидивну, міську, сільську, злочинність неповнолітніх тощо, з властивими їй закономірностями та специфікою. У зв'язку з появою нового (територіального) напрямку у вивченні злочинності в літературі широко використовуються різні терміни: «географія злочинності» [3, с.8], «територіальні відмінності злочинності» й «регіональна злочинність» [4, с.115, 116] й т.д. Їх вживання в територіальних дослідженнях злочинності одні пов'язують з «геофізичними» особливостями злочинності, інші – з соціальними умовами життя населення.

Разом із тим, під територіальними відмінностями дитячої злочинності розуміємо весь комплекс властивостей (географічні, соціальні, демографічні, історичні тощо), в яких відбувається реалізація однієї із специфічних неадекватних форм людської поведінки. Більш справедливим було би використовувати термін «регіональна дитяча злочинність», яка якраз і відображає територіальні, історичні, економічні, соціальні й інші особливості (відмінності) тих же явищ, процесів і їх властивостей, які притаманні дитячій злочинності в окремо взятому регіоні.

У кримінологічній літературі під регіоном розуміється певна частина території країни з однорідними соціально-економічними, соціально-психологічними та демографічними ознаками, які зумовлюють особливості злочинності в певному територіально-просторовому формуванні [5, с.59].

Конституція України (ст.132) до характерних ознак регіону включає історичні, економічні, екологічні, географічні та демографічні особливості, етнічні й культурні традиції [6, с.62].

Представники сучасної школи кримінології, продовжуючи вивчати регіональну злочинність, виділили дослідження в галузі територіального вивчення злочинності в самостійний напрям, що дозволяє говорити про «регіональну кримінологію».

На думку Е.Е. Раска, з яким наші позиції розуміння співпадають, розглядатимемо регіон як територіально-просторове формування суспільства [7, с.25]. Суть територіального підходу в тому, що дитячу злочинність будемо розглядати як певну дисфункцію суспільного організму, а вивчення емпіричних проявів дитячої злочинності в розрізі територіально-просторових систем дозволить оцінити її як віддзеркалення соціальних властивостей суспільного організму або якості умов його життєдіяльності в характеристиках цієї злочинності, в породженні злочинної активності населення взагалі та дитячої злочинності зокрема. В цьому значенні дитяча злочинність може виступати як свого роду соціальний показник, як дзеркало, що відображає реальний стан суспільного організму в цілому, а не як особливий, невідомо звідки узяті чинники злочинності.

Таке визначення дозволяє зробити висновки про те, що регіональне дослідження дитячої злочинності повинне бути вирішальним при проведенні кримінологічних досліджень, результати яких зрештою дають можливість виробити стратегічні заходи попередження та протидії дитячій злочинності.

Найважливішим методом при регіональному (територіальному) дослідженні злочинності взагалі та дитячої злочинності зокрема є порівняльний аналіз, не дивлячись на те, що ми досліджуємо: країну, область, край, місто, селище, населений пункт. У всіх випадках при регіональному (територіальному) дослідженні порівнянню підлягають показники стану, динаміки, структури цього виду злочинності, вивчаються явища та процеси соціально-економічного, демографічного соціокультурного характеру. При цьому необхідною умовою є можливість порівняння об'єктів однакового ієрархічного рівня із застосуванням однакових показників.

Залежно від цілей і завдань регіонального дослідження слід виділити два основні підходи до територіального напрямку вивчення злочинності в тому числі дитячої злочинності. Це – конкретно-кримінологічний і комплексний соціально-кримінологічний. Обидва під-

ходи мають близькі риси, але одночасно їм властиві й істотні відмінності. Загальними виступають об'єкт (регіон, район, місто тощо) і предмет (дитяча злочинність) дослідження. Відмінності ж полягають в конкретних завданнях досліджень і, як наслідок цього, в методиці їх вирішення [8, с.102].

І.Б. Михайловська, А.В. Возняк та інші є прихильниками першого напряму й називають його порівняльно-регіональним і орієнтують його на кримінологічні дослідження великих територіальних утворень: країна, область, регіон. Характерним для такого напряму є підхід щодо вивчення причин злочинності, який фіксує загальні закономірності їх виникнення, а також враховує специфічні прояви їх в конкретному регіоні, що дозволяє підходити до соціальної профілактики диференційовано, з урахуванням особливостей і перспектив розвитку регіону [9, с.104].

У конкретно-кримінологічному дослідженні основними завданнями висуваються наступні:

1) вивчити територіальний розподіл дитячої злочинності або окремих її видів в регіоні;

2) вивчити та проаналізувати кількісні (рівень, стан, динаміку) й якісні (структуру та характер) показники територіального розподілу дитячої злочинності;

3) досліджувати причини й умови прояву злочинної поведінки у дітей або її видів у певних частинах регіону;

4) розробляти конкретні соціальні заходи для вдосконалення системи спеціальної профілактики та проведення регіональних програм із протидії дитячої злочинності.

Предметом конкретно-кримінологічних досліджень є аналіз територіальних відмінностей дитячої злочинності в межах окремо взятого регіону.

При такому підході дослідження можна виділити ряд переваг: простота методики дослідження, оперативність інформації, порівняння, результати аналізу окремих видів злочинів у зонах її локалізації своєчасно використовувати на практиці.

До недоліків можна віднести, що тут причини дитячої злочинності (соціальна природа)

вивчаються через прояви власне злочинності (слідство) як сукупності злочинів що вчиняються дітьми. Як справедливо зазначив Г.І. Забрянський, єство такого підходу – відстану злочинності в регіонах до пошуку соціальних причин і умов, що породжують територіальну неоднорідність злочинності [10, с.44].

С.М. Алфьоров, Д.В. Федоренко – прихильники іншого напряму, комплексного соціально-кримінологічного, роблять акцент на вивчення предмету: від соціально-економічної характеристики регіону – до територіальної специфіки злочинності [11, с.17; 12, с.18].

Відповідно до визначеної мети комплексного соціально-кримінологічного дослідження дитячої злочинності в регіоні ставляться такі завдання:

1) вивчити безліч кримінологічних чинників (соціально-економічні, соціально-психологічні, демографічні, територіальні, історичні), які мають негативний вплив на криміногенну обстановку в регіоні;

2) провести соціально-кримінологічну типологію (класифікацію) досліджуваної території регіону;

3) проаналізувати регіональні закономірності між соціально-територіальними процесами та дитячою злочинністю;

4) здійснити аналіз і оцінку впливу соціально-економічних умов на кількісні та якісні параметри кримінальної обстановки у виділених територіях;

5) розробити пропозиції та рекомендації соціально-економічного характеру щодо зниження дитячої криміногенності в регіоні, окремих частинах його території.

При комплексному соціально-кримінологічному підході дитяча злочинність (слідство) вивчається за допомогою дослідження територіально-криміногенного аспекту соціально-економічного розвитку регіону (причина).

Переваги такого підходу – вивчення дитячої злочинності як соціального явища, а не як простої сукупності правопорушень, дозволяє проводити аналіз криміногенної ситуації в регіоні та в його частинах, давати обґрунтований соціально-економічний прогноз, який так необхідний для розробки регіональних

комплексних програм щодо попередження злочинності взагалі та дитячої злочинності зокрема [13, с.17].

Методологічною основою регіонального аналізу дитячої злочинності в регіоні може виступати відповідне положення про те, що головним об'єктом вивчення є територіальний соціально-кримінологічний комплекс. Саме його особливості функціонування можуть призводити до кількісних та якісних відмінностей стану дитячої злочинності в певному регіоні.

При проведенні регіонального дослідження найважливішою умовою є здійснення соціально-кримінологічної типології регіону, яка визначається як територіальне групування районів і міст регіону за соціальними та кримінологічними характеристиками. Провівши типологію можна виділити об'єкти, що мають певну якісну однорідність показників, які характеризують стан дитячої злочинності, а також виявити причини й умови її виникнення. Типологія регіону дозволяє аналізувати закономірності стану дитячої злочинності в окремих частинах регіону та стримувати її.

Серйозною науковою проблемою таких досліджень є пошук інтегрального показника, який би найбільш точно відображав ступінь криміногенної обстановки в регіоні. Спробою її рішення стало обґрунтування та подальше використання такої категорії, як кримінальна ураженість населення взагалі та дітей зокрема.

У цьому дослідженні нам необхідно знайти залежність характеру дитячої злочинності від соціально-економічного профілю території. Тут необхідно розглянути такі показники як: співвідношення чисельності міського та сільського населення, типи населених пунктів, джерела отримання доходів жителями регіону, повнота сімей в яких виховуються неповнолітні та інші показники, які певною мірою впливають на цей вид злочинності.

Методологія, методика та техніка групування (типології, класифікації), регіонів розроблені економістами, географами, соціологами можуть використовуватися і в соціально-кримінологічній типології. При ро-

згляді методик різних соціально-економічних групувань регіону з'ясовується, що їх основу складає правильний вибір показників, які певною мірою відображають кінцеву мету типології об'єктів, повне вивчення явищ і процесів, для яких створюється така типологія, а також простота розрахунків при проведенні обчислень і правильна інтерпретація кінцевих результатів.

Ураховуючи всі вищезазначені умови, необхідно виділити ряд чинників, що впливають на дитячу злочинність у регіоні з метою проведення соціально-кримінологічної типології окремих територій області.

До першої групи – економічні показники – відносимо: ВВП (валовий внутрішній продукт), середня оплата праці, прожитковий мінімум, рівень бідності населення, рівень безробіття, темпи зростання ВВП, індекс промислового виробництва, дефіцит бюджету, рівень інфляції, індекс споживацьких цін тощо.

До другої групи – соціальні показники – відносимо: співвідношення зростання доходів і витрат населення, середній рівень споживання найважливіших продуктів харчування, рівень освіти, кількість дітей, не охоплених загально навчальним процесом, рівень народжуваності, рівень смертності, рівень захворюваності, розмір міграції населення, ступінь забезпеченості житлом, ступінь забезпеченості необхідними умовами життєдіяльності (об'єкти соціально-культурного життя, установи охорони здоров'я) та ін.

До третьої групи – кримінологічні показники – відносимо: коефіцієнти загальної злочинності, коефіцієнт злочинів, скоєних дітьми та при їх співучасті, коефіцієнт тяжких злочинів вчинених дітьми, число злочинів, вчинених дітьми, що раніше скоювали злочини, коефіцієнт кримінальних справ, які були припинені у зв'язку з недосягненням особою віку з якого настає кримінальна відповідальність, коефіцієнт злочинів вчинених дітьми проти особи тощо.

Крім цих основних груп необхідно враховувати й інші чинники, які також впливають на рівень, структуру та динаміку дитячої зло-

чинності в регіоні. До цієї групи відносимо: екологічні, демографічні, етнічні та політичні чинники.

При дослідженні злочинності в регіоні, а саме при вивченні її особливостей, перед дослідником постає завдання всебічного врахування великої кількості показників регіону [14, с.117].

На основі аналізу цих соціально-кримінологічних показників можна зробити висновок, що вони утворюють багаторівневу ієрархічну систему, де все пов'язано за рахунок прямих і зворотних зв'язків, а величина зв'язку залежить не тільки від соціально-кримінологічних показників (соціальних, економічних, демографічних параметрів), а змінюється в часі та не є постійною величиною. На сьогодні широке вживання на практиці статистичних досліджень і аналізу даних одержали методи з використанням алгоритмів автоматичної класифікації (АК). Ці алгоритми призначені для розбиття безлічі об'єктів на задане або невідоме число однорідних у певному значенні класів. Результат роботи алгоритму оцінюється на підставі деякого математичного критерію якості класифікації. При цьому початкова інформація про об'єкти, що класифікуються, надана значеннями багатовимірної ознаки (по кожному об'єкту). Поняття однорідності засновано на припущенні, що геометрична близькість двох або декількох об'єктів у деякому просторі ознак означає близькість їх фізичних властивостей. Алгоритми автоматичної класифікації (кластерного аналізу) входять до складу практично всіх сучасних пакетів прикладних програм статистичної обробки багатовимірних даних. [15, с.100]

Сучасний рівень розвитку методів багатовимірної статистичної аналізу та наявність ЕОМ дозволяють здійснювати класифікацію об'єктів з урахуванням всіх істотних структурно-типологічних ознак і характеру розподілу об'єктів у заданій системі ознак.

Таке дослідження передбачає вивчення специфіки місцевих економічних, політичних, соціальних й інших умов, які певним чином впливають на спосіб життєдіяльності людини, а також тих, що впливають на вчинення різ-

них злочинів дітьми і на практику протидії ним, яка склалася в правоохоронних органах регіонів.

Результатом розрахунків може стати підрозділ регіону на групи, тобто проведена соціально-кримінологічна типологія об'єктів. Регіон виступить як територіальна соціально-економічна система, в якій специфіка взаємодії природного середовища й функціонально-компонентних підсистем матеріального виробництва, розселення, інфраструктури та життєдіяльності зумовлює територіальну неоднорідність соціальних, у тому числі, криміногенних, процесів.

Запропонована в роботі методологія регіонального аналізу дитячої злочинності може бути основою при розробці комплексної програми по попередженню дитячої злочинності в кожному окремо взятому регіоні, але вже з урахуванням конкретних соціально-економічних, демографічних, політичних й інших чинників функціонування регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горяинов К. К. Криминологическая обстановка и ее региональные особенности : учебное пособие / Горяинов К. К., Силаев А. И. – М., 1985.
2. Аванесов Г. А. Криминология / Аванесов Г. А. – М., 1984. – 174 с.
3. Шоткинов С. А. География преступности: К вопросу о понятии, предмете, методе / Шоткинов С. А. // Сибирский юридический вестник. – 2001. – № 4. – С. 80.
4. Сутурин М. А. Региональное изучение преступности (теоретические аспекты) / Сутурин М. А. // Вестник Томск. гос. ун-та. – 2008. – № 5. – С. 115–119.
5. Беляев Н. А. Вопросы методологии регионального подхода к исследованию преступности / Беляев Н. А., Цалиев В. М. // Вестник ЛГУ. – 1986. – Вып. 3. – С. 59.
6. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). – К. : Преса України, 1999. – 80 с.
7. Раска Э. Э. Преступность как показатель состояния социального пространства /

Раска Э. Э. // Теоретические проблемы изучения территориальных различий в преступности. – Тарту, 1987.

8. Ростов К. Т. Методология регионально-анализа преступности в России: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Ростов Константин Тимофеевич. – СПб., 1998. – 422 с.

9. Михайловская И. Б., Возняк А. В. Социально-экономическое развитие региона и противоправное поведение / И. Б. Михайловская, А. В. Возняк // Социологические исследования. – 1980. – № 4. – С. 104.

10. Забрянский Г. И. Криминологическая классификация регионов Российской Федерации / Забрянский Г. И. // Вестник Моск. ун-та. Серия 11. Право. – 1993. – № 2. – С. 42–51.

11. Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької

області): дис. ... кандидата юрид. наук / Алфьоров С. М. – Х., 2003. – 197 с.

12. Федоренко Д. В. Геокриминогенная обстановка в особо крупном промышленном городе (на основе статистических данных по городу Донецку): дис. ... кандидата юрид. наук / Федоренко Дмитрий Витальевич. – Донецк, 2000. – 204 с.

13. Ваничкин Д. Е. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности в регионе (на материалах Ставропольского края): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Ваничкин Дмитрий Евгеньевич. – Ставрополь, 2004. – 184 с.

14. Мінченко С. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні / С. Мінченко // Право України. – 2001. – № 4. – С. 114–117.

15. Дюран Б. Кластерный анализ / Дюран Б. и Оделл П. – Пер. с англ. Е. З. Демиденко; под ред. А. Я. Боярского. – Предисловие А. Я. Боярского. – М.: Статистика, 1977. – 128 с.

Топольскова І. О. Аналіз методології комплексного кримінологічного дослідження дитячої злочинності в регіоні / І. О. Топольскова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 885–890 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tiozvr.pdf>

На підставі дослідження праць провідних зарубіжних і вітчизняних науковців запропоновано методологію дослідження дитячої злочинності. За методологічну основу регіонального аналізу дитячої злочинності узяті положення про те, що головним об'єктом вивчення є територіальний соціально-кримінологічний комплекс. Визначені основні методи дослідження.

Топольскова И.А. Анализ методологии комплексного криминологического исследования детской преступности в регионе

На основе исследований работ ведущих зарубежных и отечественных ученых предложена методология исследования детской преступности. За методологическую основу регионального анализа взято положение о том, что основным объектом изучения является территориальный социально-криминологический комплекс. Обозначены основные методы исследования.

Topolskova I.A. Analysis Methodology for Integrating Criminological Research of Juvenile Crime in the Region

On research work of leading foreign and domestic scientists proposed research methodology of a regional juvenile delinquency based. For a methodological basis of the regional analysis position that the basic object of studying is territorial socio-criminological the complex is taken. Also defines the basic methods of research.